

Takový fenomén, to není jen tak!

Autor: Mgr. Pavlína Lišovská

Číslo: roč. 7, č. 2/2021

Rubrika: K tématu

Klíčová slova:

Takový fenomén, to není jen tak! Ten dlouhotrvající se nezřídka zrodí nečekaně a zasáhne srdce mnoha čtenářů takovým způsobem, že by byli ochotni se jít za něj bít i do pekla se samotným čertem, kdyby chtěl někdo tvrdit, že ta knížka není dobrá. Získat si skalní fanoušky, to je pěkný kumšt, kniha musí splnit celou řádků nároků, aby vůbec dokázala oslovit větší množství čtenářů, musí mít propracovaný svět a další elementy.

Existují tituly, jež mají masovou podporu od nakladatelů a knihkupců, ale nezískají ani zlomek takové slávy, jakou si před vydáním jejich vydavatelé představovali, naproti tomu se hitem stane něco, co nikdo nečekal. Řekla bych, že přesně toto byl případ před už více než dvaceti lety u Harryho Pottera. Tato knižní série původně měla velmi těžkou cestu k vydání byť jen prvního dílu, ale nakonec se z ní stal takový hit, že si lidé (i dospělí, podotýkám!) po celém světě zakládají fanouškovské stránky, pořádají se různé Potterfesty, doma mají tito skalní fanoušci lepší vybavení a víc merch věcí s touto tematikou než suvenýrový obchod ve studiích Warner Bros., zkrátka tím a pro to žijí.

Pak jsou tu fenomény dočasné, které si získávají slávu po určité vymezené období, kdy je téma nebo žánr hitem, ale později už takový ohlas nemívá (domnívám se, že takové jsou případy i u knih naučných, např. s tematikou gumičkování, fidget spinneru a podobně – jednu dobu se na to stály fronty, teď po tom není vůbec žádná shánka nebo jen veskrze nepatrná). Takových knih je mnoho i v beletrii, v době vydání se na ně stojí fronty rezervací, ale po čase stojí v poličkách – napadne mě třeba série pro mládež s názvem Šepotání, nebo série Divergence – v době vydání knih, nebo když přišel stejnojmenný film do kin, se tyto tituly neustále točily v rezervacích, teď tu na své čtenáře čekají i delší dobu jako vojáčky v řadě. Což není vyložene špatně, jen to poukazuje na skutečnost, že nasycenost knižního trhu je taková, že pro neustálé chrlení dalších a dalších titulů se člověk nezvládá zastavovat na delší dobu, aby mu neuniklo dalších deset knih v mezičase.

No a pak jsou tu knížky a hlavně autoři, kteří si své čtenáře najdou vždycky, rádi se k nim totiž vrací, protože je jejich tvorba baví, spousta z nich mívá rozsáhlé série, kterými se postupně pročítají, nebo jim jen zkrátka sedí autorů styl psaní. První, které mě napadnou, jsou třeba série Klub tygrů od T. C. Breziny, knihy od českých autorek Dvořákové, Procházkové, Brezinové a mnohých dalších.

Byli bychom tu ještě asi tak na délku jedné disertační práce, než bychom si udělali výčet všech knih a témat, které současnou čtenářskou generaci dětí a mládeže baví, ale abychom si mohli udělat alespoň rámcovou představu, jak o současných fenoménech smýšlejí knihovníci, co na základě půjčovnosti nebo oblíbenosti u svých čtenářů vnímají jako jakési vyčnívající stupínky, to si představíme během dalšího čtení.

Pro tento článek jsem skrze konferenci Andersen oslovila knihovníky a knihovnice napříč Českou republikou s miniaturním průzkumem se třemi základními otázkami – mohli vybrat z nabídnutého seznamu 3 témata, u nichž jim připadá, že jsou v současnosti fenoménem v oblasti literatury pro děti a mládež, dále mě zajímalo, kterého autora či autory (české nebo i zahraniční) považují za současné fenomény v této oblasti literatury pro děti a mládež, a jaká jsou podle nich kritéria, jež musí splňovat kniha, již za fenomén můžeme označit.

Za odpovědi z celého srdce děkuji více než šesti desítkám respondentů, kteří mi své postřehy poslali

jednak do dotazníku, jednak i jako šířeji rozepsané e-maily, bylo velmi podnětné sledovat, jak to vnímáme, shodujeme se, nebo různíme. Níže příkládám stručné zpracování získaných poznatků. Knihovníci pro své odpovědi volili různé strategie, někteří hodnotili podle toho, co se nejvíc půjčuje, další, po čem se čtenáři ptají nebo co je nejčastější rezervovaná knížka.

Je pravdou, že tento článek si jednak z důvodu svého rozsahu, ale i vzhledem k volbě otázek (velmi širokých) neklade za cíl výsledky považovat za všeobecně platné, protože jak níže sami zjistíte, tak každý z nás vnímá tyto věci trochu jinak, v každé knihovně jsou zkušenosti trochu odlišné. Ostatně posuďte sami.

A) Knižní témata jako fenomény

Výsledky této části nebyly asi nikterak překvapující, dlouhodobě se mezi nejoblíbenějšími tématy objevují přátelství, které zvolilo 42 dotázaných, vztahy v rodině, pro něž hlasovalo 40 respondentů, a také problematika jinakosti, kterou označilo jako svou odpověď 37 dotázaných. Označení těchto tří témat jako určitých fenoménů v oblíbě u dětí a dospívajících v zásadě koresponduje s tím, co děti a mládež nejčastěji ve svých životech řeší a s čím se potýkají, není tedy překvapením, že právě tato témata vnímáme i my knihovníci jako fenomény, jimž se velmi často věnují knižní příběhy.

Čtvrtým a pátým nejčastěji voleným tématem jsou LGBT+ (homosexualita a další přidružená témata) a psychické problémy hrdinů. V tomto lze spatřovat opravdu určitý trend, jelikož tato témata byla po dlouhou dobu tabuizovaná a v podstatě se v tomto okruhu literatury nevyskytovala, nyní přišlo období, kdy se postupně dostávají do popředí a reflektují skutečné problémy a život své cílové skupiny.

Jak je obecně známo, literatura má tu schopnost, že poskytuje čtenářům jakási vodítka, inspiraci, návody na to, jak (ne)řešit jejich životní situaci. Poukazuje na dobré i špatné příklady a je na čtenářích, co si z toho odnesou. A vzhledem k palčivosti v podstatě všech pěti výše zmíněných nejvýrazněji vnímaných fenoménů v literatuře pro děti a mládež je nasnadě, že se v nich čtenáři mohou nejen poučit, ale mohou zde najít i naději pro vyřešení své situace a povzbuzení do života, ujištění, že všechno má své řešení. A když se s postavami neztotožní? I to je vlastně výsledek – vymezují se proti chování, jež jim není blízké, čímž nepřímou říkají, že oni situaci vidí jinak a jejich řešení by bylo odlišné od toho, jak se zachoval hrdina v knížce.

Právě témata knih jsou nositelé poselství, jež se snaží autoři čtenářům předávat. A skutečně se nesnaží vyhýbat žádné situaci, byť sebenáročnější, s níž by se mohlo dítě potýkat. Za fenomény někteří z dotázaných považují také knihy s tematikou smrti a vyrovnávání se se ztrátou blízkého, šikanu, poruchy příjmu potravy, sociální problémy, kam spadají témata jako bezdomovectví, chudoba, rasismus, uprchlictví a další.

Na výsledcích mě zaujalo, že v seznamu (uvádím nabídku možností níže, abyste věděli, z čeho bylo možné vybírat, seznam byl záměrně kratší – byla zde možnost i jiné pro případné dopsání tématu, které nebylo v nabídce uvedeno) doplněném respondenty se třeba neobjevilo téma handicapů (pouze v jednom případě byl zmíněn v dlouhém výčtu dalších témat i autismus), které bývá v knihách pro všechny cílové skupiny velmi často zařazeno. Naproti tomu se zde objevovaly tipy jako 2. světová válka a židovství, dobrodružství v přírodě, hororový svět, láska, humor, magie, tajemství, záhady a další.

Zajímavou myšlenku v souvislosti s tématy-fenomény vyslovila např. paní kolegyně Svatava Hýbnerová z Městské knihovny v Hodoníně, která napsala: *„... dle mého názoru čtenáři půjčují spíše témata nevážná a z nereálného světa – věci běžného života nebo vážná témata je netáhnou. Snad kromě přátelství a možná vztahů v rodině.“* Vše hodnotila z pohledu půjčovnosti knih, které se u

nich tzv. dlouho neohřejí. Je to zajímavá myšlenka, protože i vzhledem k tomu, jak moc je žánr fantasy literatury oblíbený, na tom něco je. Tato oblast je, jak se asi shodneme, pro hodnocení silně subjektivní, protože 100 čtenářů 100 chutí, a to je právě na literatuře to krásné, že si v ní každý může najít to své, čímž v našich knihovnách vytváří místně jedinečný fenomén v tom, co mají čtenáři rádi, podle čehož můžeme následně své fondy profilovat.

Témata, která byla uvedena v nabídce u této otázky:

- Vztahy v rodině
- Přátelství
- LGBT+ (tj. homosexualita a další)
- Smrt a vyrovnávání se se ztrátou někoho blízkého
- Šikana
- Psychické problémy hrdinů
- Poruchy příjmu potravy
- Jinakost (v nejrůznějších podobách)
- Sociální problémy (bezdomovectví, chudoba...)
- Národnostní menšiny
- Jiné...

B) Čeští a zahraniční autoři jako fenomény

V této otázce respondenti vytvořili seznam 40 jmen českých autorů a takřka 50 zahraničních, která se ve větší či menší míře objevovala vícekrát u různých odpovídajících.

Z českých autorů byla nejčastěji zmiňována jména Petry Soukupové, Vojtěcha Matochy, Ivony Březinové a Daniely Krolupperové, v těsném závěsu za nimi pak byla Zuzana Pospíšilová. Tyto autory považují knihovníci vzhledem k půjčovanosti a oblíbě u čtenářů za největší fenomény. Za sebe mohou říci, že mě tato současná jména z knižního trhu nepřekvapila, ale zaujalo mě, kolik zvučných jmen za nimi zaostalo – např. Petra Dvořáková, Ester Stará, Petra Braunová a další. Pokud by někoho zajímalo, po kterých jménech se poohlédnout, tak za touto částí je vložena tabulka s jejich přehledem.

Ze zahraničních jmen se se zcela bezkonkurenčním náskokem na prvních třech místech umístili David Walliams, Jeff Kinney a J. K. Rowlingová. Tato tři jména byla zmiňována každým třetím respondentem.

I tady nastala podobná situace jako u jmen českých – dlouhodobě oblíbení autoři, kteří jsou spojováni s dětstvím mnoha dětí, neřku-li generací dětí, byli zmíněni ve značně nižších četnostech – např. Roald Dahl, Astrid Lindgrenová, Christopher Paolini a další. Lze z toho snad usuzovat na to, že další a další generace čtenářů rostou, ale autoři novější, nebo častěji knihy vydávající, se těší aktuální přízni dětí více.

Ze zahraničních autorů pro mladší děti se ve výčtu objevovala jména jako Oksana Bula, Barbara Cantini, pro děti ve středním školním věku se zde objevila jména jako Morris Gleitzman s příběhy z doby 2. světové války, Eoin Colfer, Kerstin Gierová a její dívčí romány s fantasy prvky, Erin Hunter a její dobrodružné příběhy či Tanya Stewnerová, autorka oblíbené série Alea, dívka moře, a mnozí další. Kompletní výčet je opět na konci této části spolu s tím českým.

Příjmení a jméno autora

1. Soukupová Petra
2. Matocha Vojtěch

3. Březinová Ivona
4. Krolupperová Daniela
5. Pospíšilová Zuzana
6. Čech Pavel
7. Braunová Petra
8. Smolíková Klára
9. Stará Ester
10. Dvořáková Petra
11. Fišarová Michaela
12. Kratochvíl Miloš
13. Malý Radek
14. Papoušková Eva
15. Peroutková Ivana
16. Šrut Pavel
17. Válková Veronika
18. Brycz Pavel
19. Drijverová Martina
20. Fučíková Renáta
21. Procházková Iva
22. Sís Petr
23. Stančík Petr
24. Štejnár Jaromír
25. Dvořák Václav
26. Eieslerová Jana
27. Ježková Alena
28. Komára
29. Kovy
30. Král Robin
31. Nikl Petr
32. Pařízková Tereza
33. Popprová Andrea
34. Stehlíková Olga
35. Stehlíková Petra
36. Šlik Petr Hugo
37. Štarková Petra
38. Zadinová Radka
39. Žáček Jiří
40. Žák David Jan

Příjmení a jméno autora

1. Walliams David
2. Kinney Jeff

3. Rowlingová J. K.
4. Brezina Thomas C.
5. Flanagan John
6. Dahl Roald
7. Riordan Rick
8. Cass Kiera
9. Gierová Kerstin
10. Paolini Christopher
11. Stewnerová Tanya
12. Albertalli Becky
13. Blytonová Enid
14. Bula Oksana
15. Clare Cassandra
16. Colfer Eoin
17. de Fombelle Timothée
18. Dubuc Marianne
19. Gleitzman Morris
20. Green John
21. Lewis C. S.
22. Lindgrenová Astrid
23. Maasová Sarah J.
24. Parvela Timo
25. Siléneová Edgar
26. Willsonová Jaqueline
27. Aaronovitch Ben
28. Almond David
29. Andersen Jan
30. Bardugo Leigh
31. Boyne John
32. Cantini Barbara
33. David Jim
34. Hunter Erin
35. Nesbo Jo
36. Oseman Alice
37. Pullman Philip
38. Riggs Ransom
39. Telgemeierová Raina
40. Webb Holly
41. Palacio R. J.
42. Shan Darren
43. Griffiths Andy
44. Russel Rachel Renée
45. Butchart Pamela
46. Larsson Asa

- 47. Han Jenny
- 48. Muchamore Robert
- 49. Santiago Roberto

Témata, která byla zmiňována mezi fenomény, jsou např. počítačová hra Minecraft a její svět, japonské komiksy manga, ale i komiksy obecně a žánr fantasy, který byl spojován s nejpůjčovanějšími knihami.

Co se konkrétních titulů týká, jež byly v dotaznících uvedeny, tak na čelních místech byl opět Deník malého poseroutky z pera Jeffa Kinneyho, Prašina od Vojtěcha Matochy a Harry Potter od J. K. Rowlingové. Svůj prostor zde dostalo i Bratrstvo od Johna Flanagana nebo Bohové Olympu od Ricka Riordana, série Drahokamy (Rudá jako rubín a další díly) od Kerstin Gierové či série Odkaz Dračích jezdců (Eragon a další díly) od autora Christophera Paoliniho a další.

Titul	Autor
1. Deník malého poseroutky	Kinney
2. Prašina	Matocha
3. Harry Potter	Rowlingová
4. Bratrstvo	Flanagan
5. Bohové Olympu	Riordan
6. Čtyřlístek	Němeček
7. Drahokamy (série, Rudá jako rubín...)	Gierová
8. Eragon	Paolini
9. Já, Finis	Dvořák
10. Klub divných dětí	Soukupová
11. Kouzelný atlas putování časem	Válková
12. Selekce (série)	Cass
13. Simpsonovi (komiksy)	Groening
14. Alea, dívka moře	Stewnerová
15. Čuně, seber to...	Krýslová
16. Emil a upíři	Brycz
17. Griša	Bardugo
18. Jezevec Chrujda	Stančík
19. Klub tygrů	Brezina
20. Kočičí bojovníci	Hunterová
21. Kouzelná třída	Krolupperová
22. Letopisy Narnie	Lewis
23. Lili Větroplaška	Stewnerová
24. Naruto	Kišimoto
25. Percy Jackson	Riordan
26. Příběhy se šťastným koncem	různí
27. Safíroví ledňáčci	Trojak
28. Skleněný trůn	Maas
29. Soběstačný	Dostálová
30. Spongebob	různí
31. Srdcerváči	Osemanová

32. Školní strašidlo	Pospíšilová
33. Zákon smečky	Hunterová
34. Probuzení Simona Speira / Já, simon	Albertalli
35. Holky na vodítku (série)	Březinová
36. (Ne)obyčejný kluk	Palacio R. J.
37. Julie mezi slovy	Dvořáková
38. Nikolina cesta	Fišarová
39. Bertík a Čmuchaadlo	Soukupová
40. Příběhy Darrena Shana	Shan
41. Ztřeštěný dům na stromě	Griffiths
42. Deník mimoňky	Russelová
43. Cherub (série)	Muchamore
44. Fotbaláci	Santiago

C) Jak „vypadá“ kniha, která má potenciál stát se fenoménem

Asi nejzapeklitější zpracování měla část věnovaná otázce kritérií, jež musí splňovat kniha, která má šanci stát se fenoménem.

Nejčastěji skloňovaná kritéria byla čtivost, originalita, aktuálnost, atraktivní jazyk, napětí a dobrodružnost příběhu, vhodné grafické zpracování, nadčasovost, vtip a humor a velmi častou odpovědí bylo také to, že by se měl čtenář zvládnout a chtít se ztotožnit s hrdiny příběhu, měli by být oni i děj knihy uvěřitelní.

U několika respondentů se také objevila myšlenka, že pokud se má kniha dostat ke čtenářům a nalákat je, musí mít dobrou propagaci, PR. Ale pozor, nejen od nakladatelů a knihkupců, ale také skrze doporučení – od vrstevníků a dalších osob, které jsou pro děti vzorem a kteří je dovedou namotivovat k tomu, aby si příběh přečetli.

Paní Lucie Hašková z Obecní knihovny Hradištko upozorňuje na další důležitý aspekt, kdy říká, že knižní příběh by měl být *„s přidanou hodnotou, vtáhnout nás do děje a nepustit, donutit nás prožít příběh a emoce s ním spojené a klást si otázky typu – jak bych se v podobné situaci zachoval? Pomohl bych? Zastal se hojji? Obětoval něco ze svého komfortu? Ustál bych taky takový tlak okolí a nepřijetí? Měl bych odvahu postavit se proti většině? Není podstatné, kdo je hrdina a v jakém prostředí a čase se příběh odehrává.“* Právě to kladení otázek a zamýšlení se nad dějem, často bezděčně, kdy čtenář propadne do četby natolik, že příběh vyloženě žije, je to něco, co dělá knihu tak oblíbenou a čtenáři vyhledávanou.

Další myšlenkou, jež však přímo koresponduje s dříve uvedeným, je to, že kniha by obsahově měla *„rezonovat s životem současných dětí a mladých lidí, zároveň by měla k tomu všemu mít ještě něco navíc – něco, čím vzbudí zájem (ať už je to forma zpracování nebo prostředí děje apod.)“*, jak uváděla v dotazníku paní Martina Pohanková z Městské knihovny v Kralovicích.

Kolegyně Barbora Jožáková z Knihovny města Hradce Králové pak zdůrazňuje další aspekty jak v knihách pro mladší děti, tak i pro dospívající, a to, že by knížka měla být *„čtivá, zábavná, vtipná, ztotožňující se, vhodné ilustrace pro malé děti, kniha s odkazy na další literaturu nebo webové stránky, hovoří otevřeně, bez poučování a předsudků, jazykem, který je čtenáři věkově blízký.“* Je pravdou, že knížka, která tzv. hovoří vaším jazykem a dotýká se tak snáz něčeho uvnitř vás, si čtenáře nachází skutečně méně strastiplně, stejně jako knížky, které se nesnaží být rádoby chytré a moudré, ale jež spíše předkládají fakta bez toho, aby je nebo vás soudily.

V neposlední řadě se pak fenoménem dle respondentů má šanci stát takový titul, který má kvalitní zpracování i ve smyslu editorské práce, a je-li překladový, tak i kvalitně zpracovaný překlad do češtiny, bez chyb a zbytečných nesmyslností.

Inu, co říct závěrem? Našli jste si mezi knihami svůj fenomén? Ano? Pak je to skvělé. Překvapilo někoho z vás, že něco, co jste doposud neochvějně za fenomén současnosti považovali, tu není, nebo jen okrajově? Pak jste také na správné adrese. Subjektivnost tohoto tématu je nasnadě, velmi snadno se dá sklouznout k tomu, že vše hodnotíme skrze to, co sami známe z praxe, s čím se denně setkáváme, co sami vyhledáváme, ale fenomény vznikají tiše, nenápadně, prostě se dějí a každý ho můžeme vidět v něčem jiném. Jsem si téměř stoprocentně jistá, že pokud by byla kritéria pro uvedení knih více specifická a ne natolik široká, že by výsledné seznamy od respondentů určitě obsahovaly i jiná jména a názvy knih. A proč? Protože stačí trochu jiný úhel pohledu a nový fenomén je na světě.

Vždycky se ale musíme řídit rozumem a vlastním citem, abychom si dokázali říct, že nějaká kniha stojí za to, abychom ji doporučovali dál a šířili tak její čest a slávu k dalším čtenářům. A kdo ví – třeba právě díky tomu jednou dostaneme do oběhu další knihy, které se fenomény stanou stejně nečekaně jako na začátku zmíněný Harry Potter, kterému jeho nakladatel při vydání původně vůbec nevěřil.

LIŠOVSKÁ, Pavlína. Takový fenomén, to není jen tak!. *Impulsy: Inspirace, náměty a trendy dětského čtenářství* [online]. 2021, roč. 7, č. 2 [cit. 2021-09-13].

Dostupný z WWW: impulsy.kjm.cz/impulsy-clanek/takovy-fenomen-to-neni-jen-tak.
ISSN 2336-727X.